

זיכרון עזתי לשכחה: התבוננות בספרו של מחמוד דרוויש "זכר לשכחה" בצל המלחמה

עבור מחמוד דרוויש, לצד היותו של הזיכרון כלי התנגדות להכחדה, הוא גם מוות סמלי של זהות והיסטוריה. הוא כופה סוג של קיפאון והיסחפות בכאב ישן, כאשר האדם נלכד במעגל של עצב על אובדן העבר. בקריאתו את "זכר לשכחה", ראא'ד אבו סעאדה שואל, כעזתי, על תפקיד הזיכרון במאבק הפלסטיני המתמשך ובזהות הישראלית הקולקטיבית.

מאמר מאת ראאד אבו סעאדה דצמבר 19, 2024

"זכר לשכחה" הוא ספר מאת המשורר הפלסטיני המנוח מחמוד דרוויש, שהתפרסם בשנת 1990 ונחשב עד היום למסמך ספרותי המשקף את הכאב והסבל של העם הפלסטיני. 1. זוהי אחת מיצירותיו החשובות ביותר של דרוויש, המבטאת את עמדותיו הספרותיות והפוליטיות כלפי סוגיות פלסטיניות: הסכסוך הפלסטיני-ישראלי, הכיבוש הישראלי של השטחים הפלסטיניים מאז 1948, ולאחר מכן כיבוש הגדה המערבית ורצועת עזה בשנת 1967, זכות השיבה של הפליטים הפלסטיניים לאדמותיהם, מדיניות הגירוש והעקירה שממנה סבלו הפלסטינים מאז 1948, וכן המאבק להקמת מדינה פלסטינית עצמאית וריבונית.

דרוויש חיבר את הספר הזה, בין היתר, כתגובה לכיבוש, וביקש להדגיש את חשיבות הזיכרון כחלק מהמאבק לזכויות הפלסטינים. מונע מכוח המילים, הספר מראה כיצד הספרות יכולה להיות אמצעי להתנגדות. דרוויש משתמש במילים כדי לתעד זיכרון, לעורר תקווה, ולהשמיע לעולם את קולם של הפלסטינים.

הספר משקף את חוויותיו של הסופר כפליט פלסטיני, כאשר הוא מבטא את סבלו האישי כמו גם את הסבל של העם הפלסטיני העקור. הוא חוקר מחדש את מושג הזהות הפלסטינית, באופן שבו ההתבוננות בעבר מייצרת כלי להבנת ההווה ולבניית גשר לעתיד.

لم كأنك تنسى You get forgotten as if you never existed تكن (literature Arabic translated)

Video of You get forgotten as if you never existed تكن لم كأنك تنسى (translated Arabic literature)

הספר מורכב ממספר פרקים, וחלקיו העיקריים עוסקים בתמות המוכרות של הסוגיה הפלסטינית:

זיכרון- חלק זה עוסק בחשיבות הזיכרון בעיצוב הזהות הפלסטינית ובאופן שבו הוא תורם לשימור ההיסטוריה והמורשת.

אובדן- מתייחס לחוויות האובדן האישיות והקולקטיביות, ומדגיש את השפעת הנכבה על המשכיות האובדן ותחושת האבל שחשים הפלסטינים.

גלות וניכור- סוקר את סבל הפלסטינים בפזורה וכיצד משפיעה ההתרחקות מהמולדת על תחושת הזהות שלהם.

תקווה והתנגדות- דרוויש מדגיש את אפשרות התקווה וההתנגדות על אף האתגרים, ואת כוחן של המילים והספרות כאמצעים לביטוי התנגדות ולהיאחזות בחיים.

דרך רעיון הזהות והשייכות, דרוויש מתייחס לקשרים בין הזהות הפלסטינית לשייכות לאדמה. הנושאים הללו מצטלבים לאורך כל פרקי הספר, מה שהופך את "זכר לשכחה" לטקסט רב-ממדי המבטא כאב, עצב ותקווה לחיים חופשיים.

אולם, נשאלת כאן שאלה מהותית: מהי מידת הרלוונטיות של הספר למצב העכשווי, ומה תפישתו של דרוויש יכולה להציע לגבי המצב הפלסטיני ברגעים אלה?

[1] [Untitled-2.jpg](#)

[2] פהד חלבי, נכבה, שמן ואקריליק על קרטון, 23x27 ס"מ, 2024
באדיבות האמן

זיכרון הקורבן

בין אם מדובר בו עצמו ובין אם ב"פלסטיני" באופן כללי, בשני המקרים מתעמת דרוויש עם כמה עניינים השזורים זה בזה, בין הסובייקטיבי והקולקטיבי, האינדיבידואלי והפוליטי, המגלמים מצב של התנגשות עם העצמי ועם המציאות. הקורבן עוסק כל הזמן במחשבה על משמעות החיים בצל המלחמה והמוות שמקיפים אותו. המצור וההפצצות מאלצים אותו לחשוב על הישרדות, תוך ניסיון למצוא הצדקות להיאחזות בחיים, בדגש על הפרטים הקטנים והיומיומיים כמו כוס קפה, המסמלת חיים רגילים, או עישון סיגריות מול המטוסים, כפי שנוהגים אזרחים בעזה לעשות כיום במלחמה המתמשכת.

דרוויש מבטא את הדואליות הזו בין חיים למוות, כאילו פעולות כמו עישון או שתייה הן טקסים שיכולים לשקם את תחושת האנושיות של הקורבן.

מלחמה וסכסוכים מבקשים להפשית את הזהות ולהרוס זיכרונות, ולכן הקורבן מוצא את עצמו במאבק מתמיד נגד שכחה.

הזיכרון כאן אינו עוסק רק בעבר האישי, אלא בהיסטוריה של עם, בארץ. עבור דרוויש, לצד היותו של הזיכרון כלי התנגדות להכחדת קיום, הרי שהוא גם צורה נוספת של מוות סמלי של זהות והיסטוריה, משום שהוא כופה סוג של קיפאון והיסחפות בכאב ישן: האדם נלכד במעגל של עצב ומחשבה על אובדן העבר.

הקורבן מתנדנד בין ההווה, המלא בכאב ובהרס, לבין העבר שאליו הוא כמה. כך, למשל, ממחישים היום תושבי עזה את הפער הזה כשהם מפרסמים תמונות של הבתים שמהם נעקרו, או של ילדיהם בבגדים נקיים, של אוכל ושל הרכבים שלהם שיצאו מכלל שימוש.

הגעגוע הזה אינו קשור רק למקום (ערים, כפרים, בתים) או לדברים (מזון, רכב, בגדים), אלא גם לזמן שבו העתיד נראה ברור ומלא תקווה יותר מאשר עכשיו. זהו געגוע לעתיד חולמני ושופע ציפייה, שעוזר להתמודד עם ההווה ההרוס. את החולמנות מלווה גם קו אנליטי, פרקטי ומאזן, שבו הם מנסים להבין את המציאות הטרגית שבה הם חיים, חושבים על הסיבות שהובילו למלחמה הזו ומנסים למצוא משמעות לכל האלימות והמוות. הקורבן כאן אינו פסיבי, אלא מבקש להבין את מעמדו בעולם הזה ואת הסיבות למה שקורה לו. זהו קורבן אקטיבי שחי, חושב, מתפעל, מפענח ותוהה:

האם זה מעשה ידיו של אלוהים? האם זה תוצר של אי צדק פוליטי? האם הסכסוך הזה יכול להסתיים יום אחד?

בהקשר זה, דרוויש מאמין שישנה תקווה הנובעת מהאמונה בצדקת עניינו, ואשר מגלמת את כוחו של הפלסטיני מול המשברים. התקווה אינה נובעת מאופטימיות נאיבית, אלא מהתעקשות על צדקת המטרה ומאמונה מוחלטת בה.

[3] [IMG_20240123_115737_edit_65910220625878.jpg](#)

[4] פהד חלבי, ילד, מדיה מעורבת על קנבס, 40x40 ס"מ, 2017
באדיבות האמן

השואה - ביירות אתמול - ועזה היום

המצור על ביירות, שדרויש חווה בשנת 1982, הוא חלק מההיסטוריה הרחבה יותר של מלחמות הפלסטינים והערבים. באותה תקופה ראה דרוויש את המוות סביבו, ובמקביל ניסה לשמור על להבת החיים שבלבו. החוויה הזו חוזרת על עצמה היום בעזה, שבה אנשים חיים תחת הפצצות מתמשכות, מאבדים את בתיהם ואת יקיריהם, אך מנסים לשמור על קשרי משפחה ועל הפרטים הקטנים והאינטימיים של החיים בתוך המוות.

כיום, כפי שהיה בביירות אז, משפחות פלסטיניות מוצאות את עצמן בחיפוש אחר אמצעי ההשרדות הפשוטים ביותר: אספקת מזון, מים, חשמל והגנה על ילדים. ראינו שוב ושוב ברשתות החברתיות בעזה תמונות של ילדים צוחקים בין

ההריסות, המשקפות את הרצון להמשיך לחיות למרות המוות.

מעניין להשוות בין האופנים שבהם כל צד, הפלסטיני והישראלי, משתמש בחוויות ההיסטוריות שלו כדי לחזק את זהותו הפוליטית והחברתית.

כשמעמידים את הזיכרון הפלסטיני אל מול הזיכרון של השואה, רואים שבמקרה הראשון החיבור של הפלסטיני לזיכרון הוא חלק ממאבקו המתמשך, בעוד במקרה השני, השואה מוצבת בלב הזיכרון הקולקטיבי, וממשיכה לעורר את כאב העבר כדי להפיק לקחים לעתיד. מהות ההבדל טמונה בהקשר ובמטרה של כל זיכרון, ובאופן בו הם מעוגנים בהווה: זיכרון מגבה מאבק, מול זיכרון מזהיר. בציבור הישראלי, השואה נתפשת כאזהרה לדבר שכבר התממש אך יכול להתממש שוב. הזיכרון הפלסטיני קשור לתוצאות הנכבה ולמציאות החיים האקטואלית תחת הכיבוש. הוא קיים בכל תחום - בחיי היום-יום, בפוליטיקה ובחברה. הפלסטינים סובלים מהשפעות הכיבוש, מהגירה ומהסכסוכים באופן ישיר, ולכן זיכרון זה חי ופעיל במציאותם, שמחזקת אותו. לעומת זאת, השואה נתפסת כאירוע היסטורי. היהודים זוכרים את השואה כחלק מהעבר ועם זאת, החשש מהחזרה על ההיסטוריה הזו עדיין קיים.

הזיכרון הקיומי של השואה נשמר בתיעוד ובכתב, והפך למורשת תרבותית קולקטיבית, לא רק עובדה היסטורית. לעומתו, מורשת הנכבה הפלסטינית נשמרת כזיכרון שמועבר בעל פה, מדור לדור (ועל כן גם נשכח בקלות יותר). דינמיקה זו מייצגת הבדל מהותי בדרך שבה שני הצדדים מתמודדים עם העבר שלהם — הזיכרון שלהם. הזיכרונות הפלסטיניים נשמרים ומועברים מדור לדור (בעיקר) בעל פה, בשירים ובשיחות בין אנשים, והופכים לכלי נשק במאבק לשימור הזהות והנרטיב הקולקטיביים. זהו כלי מרכזי שמתנגד לסכנת התפוררות הזיכרון הפלסטיני. לפיכך, הזיכרון המועבר בעל פה הופך למוקד מרכזי בשיח הלאומי הפלסטיני מבחינת יכולתו לשמור על הסוגיות הפלסטיניות חיות בתודעה הקולקטיבית, וכצורת התנגדות נגד ניסיונות ההכחדה והשכחה.

אבקש לטעון כי עבור הפלסטיני, הזיכרון הוא לא רק דרך להבין את העבר, אלא הוא גם דרך להתמודד עם ההווה ולהיאבק על העתיד. אין הוא התמודדות עם העתיד למען העבר.

דרוויש מציין כי "השכחה" שמבקשים מהפלסטינים, בין אם בידי חלק מהאינטלקטואלים ובין אם בידי ישראל, אינה יותר מאשר מלכודת. ישראל, המבקשת מהפלסטינים לשכוח את עברם, מסרבת לעשות זאת בעצמה. אוסיף לדבריו כי היא מחייה את זכרונה בצורה קיצונית ובלתי פוסקת, מה שהופך את חיי הישראלים והפלסטינים לגיהנום מתמשך.

[5] [Untitled-3.jpg](#)

[6] פהד חלבי, הגירה, מונוטייפ על נייר, 25x45 ס"מ, 2020
באדיבות האמן

- [1. התרגום לעברית של "זכר לשכחה" למחמוד דרוויש בידי סלמאן מצאלחה יצא לאור בשנת 2016 בהוצאת שוקן.](#)

Source URL:
<http://tohumagazine.com/he/article/%D7%96%D7%99%D7%9B%D7%A8%D7%95%D7%9F-%D7%A2%D7%96%D7%AA%D7%99-%D7%9C%D7%A9%D7%9B%D7%97%D7%94-%D7%94%D7%AA%D7%91%D7%95%D7%A0%D7%A0%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%A1%D7%A4%D7%A8%D7%95-%D7%A9%D7%9C-%D7%9E%D7%97%D7%9E%D7%95%D7%93-%D7%93%D7%A8%D7%95%D7%95%D7%99%D7%A9-%D7%96%D7%9B%D7%A8-%D7%9C%D7%A9%D7%9B%D7%97%D7%94-%D7%91%D7%A6%D7%9C-%D7%94%D7%9E%D7%9C%D7%97%D7%9E%D7%94>

Links

- [1] <http://tohumagazine.com/he/file/untitled-2jpg-1>
- [2] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Untitled-2_2.jpg
- [3] <http://tohumagazine.com/he/file/img20240123115737edit65910220625878jpg>
- [4] https://tohumagazine.com/sites/default/files/IMG_20240123_115737_edit_65910220625878.jpg
- [5] <http://tohumagazine.com/he/file/untitled-3jpg-0>
- [6] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Untitled-3_1.jpg